

TROIȚA.

VALORI ETNOGRAFICE ROMÂNEȘTI ÎN OLTENIA, TIMOC ȘI VOIEVODINA

Pentru prima dată în istoria românilor, prezența troițelor este menționată în actele de proprietate semnate de către domnitori și boieri în Evul Mediu, dar și în relatările călătorilor străini prin Țările Române. Aceștia din urmă priveau admirativ aceste monumente, fiindcă în afara rolului lor administrativ, ele impresionau prin specificul ornamental și prin măreție. Troițele de hotare de atunci erau „încrucite” sau „îmbourate”, adică înscrise cu stema Moldovei. Însă semnificația lor în imaginarul autohtonilor le era necunoscută străinilor; unii credeau că sunt un fel de capele, alții că indicau morminte străine. Celebru este faptul că, în preajma primului război mondial, pictorul sas Anton Keindl reproduce într-un album peste 30 de troițe oltenești, impresionante prin diversitatea și frumusețea decorului arhaic.

Troițele sunt succedanee și simulacre ale *coloanei cerului*, așa cum sublinia Romulus Vulcănescu, înrudindu-se cu arborii sacri și stâlpii totemici ai strămoșilor noștri geto-daci. Importanța mărturiei pe care o oferă astăzi aceste monumente rurale a fost sesizată de către un colectiv de cercetători craioveni (Gabriela Rusu-Păsărin, Nicolae Panea, Cornel Bălosu, Gabriela Boangiu, Vasile Buz), care au realizat un proiect pentru studierea troițelor din regiunea Oltenia, precum și din Timoc și Voievodina. Cercetarea a fost sprijinită financiar de Administrația Fondului Cultural Național și a presupus o anchetă prelungită pe teren: în România (județele Dolj, Gorj, Olt și Mehedinți), în Bulgaria (Pocraina, Florentin și Rabova) și în Serbia (Uzdin, Ecica, Vîrșeț). În final, proiectul s-a concretizat prin editarea unei cărți (însoțită de un DVD cu înregistrări ale informatorilor), precum și prin popularizarea datelor în emisiuni radiofonice.

Citîndu-l pe Vulcănescu, autorii respectă importanța împărțire a substitutelor coloanei cerului în două categorii funcționale: coloane (troițe) care marchează locuri sacre din spațiul rural (răscrucea

drumurilor, gard, fîntînă, punte), numite coloane *viale*, și altele care apar doar la mormînt, numite *funerare*. În descendența unor lucrări de specialitate, trebuie să subliniem faptul că influențele creștine pe care inclusiv cercetătorii craioveni le sesizează pe teren (troițe crucifixiale, iconofore) sunt determinate de sincretismul creștin-păgîn apărut în mai multe manifestări ale fenomenului etnofolcloric. Prin urmare, elementele precreștine trimițînd la vechi rituri, care apar încă pe troițele din regiunea studiată, sunt cele mai valoroase sub raport etnografic. Monumentele sătești în formă de cruce, în Oltenia înconjurată de adevărate pridvoare, se arată a fi, la primă vedere, locuri de răgaz sau închinăciune, ridicate dintr-un instinct religios de recunoștință sau din dorința de a se obține protecția divinității. Pentru strămoșii noștri, ansamblul „*aedes compitales*” roman era un edificiu plasat la răscruce, în care arborele cosmic era alăturat unui altar pentru ofrande adresate zeilor (Trivia, Hermes etc.) care stăpîneau aceste spații de graniță.

Alături de străvechea lor funcție magică, troițele devin, prin intermediul cercetării discutate, legături spirituale între românii de pe cele două maluri ale Dunării. Conștiința rolului de liant pe care-l îndeplinește proiectul este subliniat încă de la primele pagini ale cărții: „Tematica răspunde provocărilor contemporane de păstrare a identității culturale a românilor din comunitățile aflate în afara granițelor țării, a patrimoniului imaterial specific acestor comunități, precum și a necesității consolidării dialogului cultural transfrontalier, a creării unor rețele culturale de colaborare între comunități ce împărtășesc aceleași valori identitare” (p. 6). Scopul științific, de a se pune la dispoziția specialiștilor informații despre acest fenomen, a fost dublat de o țință de natură cultural-antropologică și spirituală: conștientizarea din partea oamenilor locurilor, creatori și păstrători, a importanței valorilor de patrimoniu, încurajîndu-i astfel pe

meșterii *cruceri* să creeze în continuare și pe membrii comunității rurale să conserve aceste adevărate opere de artă. Poate mai important a fost impactul asupra românilor din Timocul bulgăresc și sîrbesc și asupra celor din Voievodina, fiindcă ei au simțit astfel că sunt parte a culturii tradiționale românești. Anchetele au fost duse la bun sfârșit și datorită unei colaborări cu Uniunea Etnicilor Români din Bulgaria și Societatea Literar-Artistică „Tibiscus” din Uzdin, Serbia.

Caracterul multiethnic al proiectului a fost impus de realitatea etnografică, și anume de unitatea fenomenului în mai multe zone locuite de români, zone care depășesc granițele administrative. Însă cultura etnofolclorică nu a ținut seama niciodată de limite artificiale, desfășurându-se în funcție de propriile reguli. Situate pe teritoriul altor state, aceste zone sunt, de fapt, extensii ale culturii românești (lingvistice și etno-folclorice) din regiunea Olteniei. De pildă, conformația etno-folclorică a Timocului demonstrează că această zonă românească este, din punctul de vedere al tradițiilor populare, o prelungire a Olteniei de șes. Regiunea de câmpie a Olteniei are o arhaicitate aparte datorită unor condiții istorice și sociale. Țăranii de aici, trăitori în bordeie semi-îngropate, deci locuințe mai durabile în fața invaziilor turcești, au fost în majoritate clăcași pe întinsele moșii boierești. Greutățile întâmpinate în viața cotidiană au dus la o închidere a comunităților sătești în propria lume conservatoare. De asemenea, Timocul are toate caracteristicile unei arhaice arii folclorice marginale, ceea ce infirmă opinia unora care fixează așezarea românilor în acest ținut abia în secolele al XVIII-lea – al XIX-lea, odată cu aspirarea regimului fanariot de la nordul Dunării. Folclorul este cea mai importantă dovadă a circulației continue a colportorilor de o parte și de alta a fluviului și a identității lor românești. Faima frumuseților Timocului l-a făcut pe poetul Tudor Arghezi să-și exprime regretul, în prefața la celebrul volum de cîntece bătrînești adunate de Cristea Sandu Timoc, că nu a ajuns să vadă acest ținut românesc: „Singura mea părere de rău și adîncă e că n-am ajuns pînă la valea Timocului, în apele căruia se oglindesc frații noștri români”. E un privilegiu pe care, însă, cercetătorii craioveni l-au avut.

Coordonatoarea proiectului, Gabriela Rusu-Pășărin, deschide volumul *Revalorizarea contem-*

porană a troițelor în regiunea Oltenia și în context multiethnic – Timoc și Voievodina (Craiova, Editura ALMA, 2009) recunoscînd că acesta este o primă valorificare a proiectului. Este o subliniere importantă, fiindcă fenomenul este prea amplu pentru a putea fi cuprins și descris în doar cele 120 de pagini ale cărții. Se arată aici că tipologizarea realizată pînă acum vizează două paliere: *istoric*, prin comparația între tipuri de troițe construite în secolul trecut (începînd cu cele din 1927, ale căror fotografii se găsesc în Arhiva Muzeului Olteniei) și pînă la cele identificate pe teren în lunile iulie-august 2009, și *geografic* (oferit de realitatea de pe teren). Orice inventariere a troițelor trebuie, într-adevăr, să țină seama de mutațiile funcționale, simbolice, estetice pe care acestea le-au suferit de la o epocă la alta. Autorii vor constata fenomenul de înlocuire a valorii rituale cu una strict estetică, troițele devin opere de artă plastică. Acestea devin astăzi ansambluri eterogene, care îmbină, sub acoperișurile circulare sau în patru ape, din lemn sau din tablă, ornamentele fitomorfe, solare, cu iconografia creștină, aleasă de către țăranii în funcție de delimitarea masculin-feminin („troița voinicească” sau „troița parte femeiască”). S-a arătat că, din perspectiva materialelor folosite, crucile din lemn s-au găsit mai ales în regiunea de câmpie, însoțite de stîlpi ciopliți de meșteri locali, pe cînd spre munte, acestea sunt de piatră, beneficiind și de conservarea mai bună în timp.

Deși proiectul își propune să analizeze formele de troiță, cercetătorii își vor depăși în mod conștient acest obiectiv, fiind oarecum influențați de realitatea găsită în anchete. Troițele vor fi astfel descrise în contextul mai larg al obiectelor funerare ca ipostaze variate ale „coloanei cerului”: stîlpul, țărușul, prăjina, crucea. Toate aceste suporturi creează premisele unei integrări a sufletului în *lumea cealaltă*. Cercetătorii au remarcat că, în Oltenia, se respectă o succesiune a apariției însemnelor funerare, hotărîtă de timpul ritual. Țărușul, stîlpul și sulița se pun la înmormîntare, urmînd ca, după 6 săptămîni, familia defunctului să adauge crucea de piatră și troița. Și în Bulgaria, etnografii au remarcat cele două etape ale însemnării mormîntului: stîlpul este pus la înmormîntare, iar crucea la 6 luni. Dacă în prima fază este respectat ritualul funerar, în starea postliminală, impactul crucii și al troiței este mai ales de natură comemorativă. Cu

toate că s-a remarcat prezența troițelor oltenesi în recuzita funerară, cercetătorii au identificat și diferențe în regiunile anchetate. De pildă, Gabriela Boangiu arată că, în Timocul bulgăresc și în Voievodina, troițele au rămas semne de hotar, o realitate mai veche decât pătrunderea acestor monumente în spațiul funerar.

Funcția rituală ancestrală a acestor repere aparent profane este susținută de o serie întreagă de acte care marchează identitatea troiței ca vehicul de comunicare între lumi. Acestor monumente construite cu o mare atenție pentru estetic sunt, în plus, împodobite de către țărani cu „șmoace de la cruce” (în Mehedinți) sau cu „peșchir” (în Florentin – Bulgaria), bucăți de pânză albă legate de magia apotropaică. Respectivul însemne sunt, în limbaj ritual, daruri pentru a îmbuna spiritele răătăitoare. Mai târziu, dar în același context ritual, comunicarea dintre *lumea cu dor* și *lumea fără dor* este influențată de canonul bisericesc, fondul rămânând de fapt același. Astfel, în Oltenia și în Timoc, se observă că pe troițele „de izvor” sau „de drum” oamenii atașează pomelnice pentru cei morți. Nu alt rol, de a crea continuitate între *aici* și *acolo*, au impresionantele *troițe ediculare* (cu panouri înscrise), prezente în Oltenia, sau vestitele epitafuri aflate pe monumentele funerare din Săpînța. Un alt tip de monument corespunzând aceleiași funcții de poartă către transcendent este arhaica „troiță de pomană”, în care trecătorii lăseau ofrande alimentare, amintind de străvechiul rit al „prînzului Hecatei”, zeița care stăpînea răscrucile. Și poate nu foarte departe de acest obicei este cel al „pomului mortului”, încărcat de daruri, care plasează sacrifi-

ciul ritual pe același succedaneu al *coloanei cerului*, într-o formă particularizată.

Partea ce mai bogată și impresionantă a cărții este reprezentată de corpusul de fotografii. Imaginile surprinse de autori în contemporaneitate sunt uneori din aceeași familie cu cele mai frumoase și arhaice exemplare din tratatele de etnografie. De exemplu, în cimitirul din Polovragi, cercetătorii au găsit o *suliță* incizată, avînd o lungime impresionantă, pe care au fost suspendate obișnuitele coroane funerare. În cimitirul din Argetoaia, Dolj, observăm că troița de lemn pictată naiv cu un înger, sub influența creștină, are alături un stîlp antropomorf, iar doi stîlpi de acest gen, marcînd o familie, sunt integrați în troița de lemn din satul Valea lui Pătru. În multe sate, gardurile devin suporturi pentru șiruri de troițe mici, fiecare amintind probabil un anumit reper spiritual pentru familie. Ansamblurile rezultate (prin adăugarea unei noi troițe la una mai mare și mai veche) sunt numite „troiță cu pui”. Fotografiile cimitirelor din Florentin (Bulgaria) și Ecica (Serbia) arată cît de prezenți sunt încă stîlpii de lemn sculptați, asemănători cu cei de la casele gorjene.

Toate aceste mărturii etnografice, puse în valoare de către realizatorii proiectului, întăresc opiniile deja formate despre complexa filozofie thanatică a Olteniei de șes, acolo unde țărani au trăit mereu cu o conștiință acută a „artei de a muri”, cum spunea Mircea Eliade. Și, nu întîmplător, tot acolo, în spațiul oltenesc ce se continuă armonios dincolo de Dunăre, se găsește renumitul cimitir „La Lilieci”, atît de frumos conturat de Marin Sorescu.

